

УДК 338.24

Онiщенко Н.В., к. психол. н, доцент кафедри загальної та прикладної психології і педагогтики навчально-наукового інституту права, економіки та соціології ХНУВС

ОСОБЛИВОСТІ ЛОКУСУ КОНТРОЛЮ ОСОБИСТОСТІ СЛІДЧИХ З РІЗНИМИ ПОКАЗНИКАМИ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті представлені дані, отримані при вивченні взаємозалежності типу контролю особистості слідчого та ефективності його професійної діяльності. Розглянутий аспект є актуальним у процесі оптимізації слідчої діяльності.

Ключові слова: локус контролю, особистість, ефективність професійної діяльності.

Постановка проблеми. За даними департаменту роботи з персоналом МВС України на службі в слідчих підрозділах органів внутрішніх справ працює більш 10 тисяч співробітників [1]. Професійна діяльність слідчого являє собою сукупність інтелектуальної, фізичної й психологічної праці, яка супроводжується високою напругою. На даному етапі розвитку нашого суспільства спостерігається тенденція постійного зростання злочинності, розширюються сфери й види злочинної діяльності, все частіше злочинці використовують для здійснення своїх задумів новітнє встаткування, високі технології й т.д. Отже можна сказати, що злочинний світ постійно «удосконалюється», чого неможна відзначити в становищі слідчих органів. Саме тому питання вивчення психологічної основи та окремих її елементів, що впливають на ефективність професійної діяльності слідчих, є актуальним у цей час.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Окремі аспекти даної проблеми розглядалися Авдєєвим В.В., Васильє-

вим В.Л., Ратиновим О.Р., Ямпольським А.Є. та ін. у рамках підходу до вивчення продуктивності професійної діяльності працівників слідчих органів.

Метою нашого дослідження було визначення локусу контролю особистості слідчого в аспекті зв'язку суб'єктивного контролю з успішністю його професійної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Для реалізації поставленої мети була проведена методика «Рівень суб'єктивного контролю» Дж. Роттера (адаптація Бажина Є.Ф., Голинкіної С.О., Еткінда О.М.) [2]. Цей метод активно використовується в юридичній психології в рамках психологічного відбору в правоохоронні органи [3].

В нашому дослідженні прийняли участь слідчі, що працюють у райвідділах м. Харкова в кількості 150 чоловік, які були поділені на 3 групи залежно від показників успішності професійної діяльності. Основою для поділу слідчих на підгрупи виступили результати проведеного нами аналізу документів, який складався з наступних етапів:

1. проведення кількісного аналізу відправлених до суду кримінальних справ кожним слідчим, що приймав участь у нашому дослідженні, за один рік (2004 р.);
2. проведення якісного аналізу розкритих кримінальних справ з урахуванням критеріїв складності.

На основі отриманих даних при аналізі документів кожному слідчому було привласнено сумарний бал розкритих їм складних кримінальних справ, що характеризує показник ефективності його професійної діяльності. Це дозволило нам сформувати групи випробуваних за даним критерієм. В 1 групу увійшли слідчі, що відрізняються низькою якістю роботи (середній показник успішності професійної діяльності склав 2,07 складних кримінальних справ на рік) у кількості 88 чоловік у віці від 22 до 41 року. Стаж роботи слідчих 1 групи від 1 до 14 років. До 2 групи увійшли слідчі із середніми показниками розкривання кримінальних справ (12,5 складних справ у рік) у кількості 35 чоловік у віці від 24 до 46 років. Стаж роботи слідчих 1 групи

склав від 3 до 14 років. До 3 групи увійшли найбільш успішні слідчі з високими показниками розкривання кримінальних справ (20,41 складних справ на рік) у кількості 27 чоловік у віці від 22 до 46 років. Стаж роботи слідчих 1 групи від 1 до 15 років.

Локус контролю відіграє важливу роль у регуляції поведінки людини, у встановленні й збереженні міжособистісних відносин та при виконанні певних професійних функцій. Локус контролю ми можемо віднести до ряду суб'єктивних факторів [4], які є дуже важливими для забезпечення ефективності професійної діяльності працівника слідчих органів. Саме це й обумовило основні напрямки нашої роботи.

Відомо, що контроль над усім, що відбувається в житті, направляє людину, зобов'язує її чітко розуміти все, що виникає внаслідок скоєного нею. Людину, з інтернальним локусом контролю відрізняє гармонічна структура всіх складових її професіоналізму. Інакше кажучи, інтернал знає про сильні й слабкі сторони своєї особистості, що вже, в певній мірі, є запорукою досягнення успіху в професійній діяльності. Знання про свої достоїнства та недоліки слідчі можуть уміло використовувати при побудові стратегії ведення тієї або іншої справи, при рішенні певних проблем і т.д.

Екстерналу ж властиві самовпевненість та переоцінка своїх можливостей і, як наслідок, неадекватна самооцінка, що може негативно позначитися на побудові моделей його поведінки в різних ситуаціях. У роботі слідчого величезне значення має відповідальність за свої вчинки, за долі людей і т.д. Екстернали не схильні брати на себе відповідальність сповна, тому, можна припустити, що й при виконанні своїх обов'язків вони не будуть педантичними та критичними. Екстернали в меншій мірі, ніж інтернали здатні визнавати й адекватно оцінювати свої помилки, як наслідок – неможливість їхнього виправлення. Екстерналам властиво в складних ситуаціях перекладати відповідальність на когось іншого. Тобто можна припустити, що вони не здатні, або менш здатні у порівнянні з інтерналами, до самореалізації, до самопізнання, до розуміння своїх помилок та до їхнього пода-

льшого виправлення.

Отримані нами результати свідчать про те, що рівень виразності шкали загальної інтернальності вище в групі слідчих з низькими показниками успішності професійної діяльності - 47,73% (див. таб.1). У групі із середніми показниками успішності професійної діяльності такий показник становить 45,71%, а в групі успішних слідчих - 44,44%. При цьому, достовірних розходжень в отриманих результатах виявлено не було.

Таблиця 1.

Показники виразності типів контролю серед слідчих з різними показниками успішності професійної діяльності

Тип контролю	1гр. (%)	2гр. (%)	3гр. (%)	Ф* (1, 2)	Р	Ф* (1, 3)	Р	Ф* (2, 3)	Р
Інтернальний	47,73	45,71	44,44	0,21	-	0,31	-	0,12	-
Екстернальний	52,27	54,29	55,56	0,19	-	0,29	-	0,11	-

Професійна діяльність слідчого багатогранна і часом з'єднує в собі відразу декілька професій. Слідчим, у силу особливостей своєї роботи, дуже часто доводиться діяти в досить різноманітних ситуаціях. Це вимагає від них прояву максимуму комунікативних умінь, роботи уяви й здатності швидко включатися в проблемну ситуацію. Це певною мірою може бути запорукою успіху в розв'язанні поставлених завдань. Слідчому необхідно контактувати та взаємодіяти з навколишніми, потрібно вміти одержати всю ту інформацію, яка хоч у якійсь мірі може допомогти в розкритті злочину. Саме тому, на наш погляд, однозначно сказати не можна, чи повинен слідчий скрізь і у всьому бути інтерналом або екстерналом, і який тип суб'єктивного контролю для нього буде найбільш ефективним. З одного боку, інтернальний тип контролю може сприяти підвищенню в людини почуття відповідальності, внутрішній активності й прагнення до саморозвитку. З іншого боку, вся професійна діяльність слідчого має суспільну спрямованість, і екстернальність може допо-

магати слідчому діяти в благо суспільних інтересів, а інтернальність припускає зосередження на своїй особистості.

Виразність інтернальної спрямованості в слідчих з низькими показниками ефективності професійної діяльності, у порівнянні з іншими групами випробуваних, може бути викликана високим рівнем рефлексії. Інакше кажучи, слідчі 1 групи схильні критикувати себе за помилки та невідповідності у своїй роботі й життєдіяльності в цілому, що у свою чергу може блокувати розвиток нових підходів і методів у подоланні складних ситуацій і при рішенні виникаючих проблем.

Інтерналам не властива конформність, що до деякої міри може провокувати виникнення спірних, конфліктних ситуацій у найближчому професійному оточенні. Для більше ефективного й успішного рішення професійного завдання, слідчому іноді доцільно звертатися до досвіду своїх колег. Людині ж замкнутій, зосередженій тільки на проявах свого «Я» зробити це не завжди легко. У силу особливостей своєї роботи слідчим часто доводиться взаємодіяти з фахівцями в інших областях. У цьому випадку, можна припустити, що слідчий з інтернальним типом контролю може трохи недооцінити внесок іншого фахівця в розкриття злочину, не використати необхідну для цього інформацію або взагалі пропустити слідчі дії за участю інших фахівців там, де вони необхідні. Працівнику слідчих органів також потрібно вміти правильно трактувати накази й вказівки керівництва, де в основному превалює директивний стиль взаємодії, правильно виконувати їх за певних обставин.

Аналіз отриманих результатів дозволив нам виявити достовірні розходження по шкалі інтернальність у професійній діяльності (статистична обробка проводилася за допомогою t-критерію Стьюдента). Цей показник не випадково відображає розходження між групами, тому що саме професійна діяльність є одним з аспектів, у рамках якого нами вивчаються психологічні особливості працівників слідчих органів. Дані представлені в таблиці 2.

Таблиця 2.

Показники виразності шкал інтернальності в групах слідчих з різними показниками успішності професійної діяльності

Шкали	1 група М ± m	2 група М ± m	3 група М ± m	t (1, 2)	t (1, 3)	t (2, 3)
I заг	5,896 ± 2,367	5,706 ± 2,167	5,952 ± 2,525	0,407	0,055	0,366
I д	4,689 ± 2,364	4,529 ± 2,259	3,925 ± 2,417	0,339	1,459	1,005
I н	5,287± 2,601	4,765± 2,257	4,629 ± 2,498	1,029	1,158	0,221
I с	5,276± 2,341	5,441 ± 2,077	4,703 ± 2,399	0,360	1,103	1,286
I п	5,356 ± 2,387	4,529 ± 2,608	5,852 ± 2,033	1,669*	0,974	2,163**
I м	5,218 ± 2,088	4,823 ± 2,564	5,667 ± 2,449	0,875	0,935	1,301
I з	4,908 ± 2,627	4,382 ± 2,64	4,370 ± 2,574	0,988	0,934	0,018
* p≤0,10 ** p≤0,05						

Приблизно однакові показники по шкалі інтернальності в професійній діяльності дають можливість припустити, що та сама професійна ситуація може інтерпретуватися й використатися самими слідчими по-різному: одні у ситуації неуспіху схильні глибоко аналізувати себе й прагнути до самовдосконалення, інші ж у рівноцінних умовах, відчують провину за свої недоліки й помилки. Так, вірогідно вище за шкалою інтернальності професійної діяльності виявилися показники в слідчих 1 групи – низький рівень успішності професійної діяльності, у порівнянні з групою із середньою успішністю професійної діяльності (t=1,669, p≤0,10).

Подібна тенденція відзначена в результатах 2 та 3 груп слі-

дчих. У групі найбільш успішних слідчих вірогідно вище показники по шкалі інтернальності в професійній діяльності, ніж у слідчих з середніми показниками ефективності професійної діяльності ($t=2,163$, при $p \leq 0,05$).

Наступним етапом вивчення особливостей локусу контролю у працівників слідчих органів стало проведення кореляційного аналізу, метою якого було вивчення особливостей взаємозв'язку інтернальності з показниками самооцінки й оцінки керівників рівня професіоналізму слідчих. Дані кореляційного аналізу, проведеного за допомогою r - критерію Пірсона, свідчать про наявність зв'язку між зазначеними показниками.

За даними кореляційного аналізу можна судити про наявність позитивного помірною зв'язку між рівнем інтернальності в області досягнень та рівнем самооцінки ($r=0,392$, при $p \leq 0,05$). Також між рівнем інтернальності в області досягнень і рівнем оцінки керівниками слідчих 2 групи – середні показники успішності професійної діяльності, було виявлено слабкий кореляційний зв'язок ($r=0,279$, при $p \leq 0,05$). Дані свідчать про наявність слабого з тенденцією до помірною позитивного кореляційного зв'язку між показниками самооцінки й рівня інтернальності в сфері професійної діяльності в 2 групі слідчих ($r=0,296$, при $p \leq 0,05$). Отже, ми можемо говорити про наявність взаємозалежності між самооцінкою рівня професіоналізму слідчого, оцінкою рівня професіоналізму слідчих начальниками слідчих відділів і типом суб'єктивного контролю особистості.

Висновки. Проведене дослідження дозволило вивчити особливості локусу контролю працівників слідчих органів з різними показниками ефективності професійної діяльності, а також розглянути взаємозв'язок типу контролю особистості з успішністю професійної діяльності слідчих.

ЛІТЕРАТУРА

1. Інформаційний збірник про основні показники роботи з персоналом територіальних та транспортних органів внутрішніх справ України за 2004р. – Київ, 6/5 від 1.02.2005 р., - 63с.

2. Практическая психодиагностика. Методики и тесты. Учебное пособие. Редактор-составитель Д. Я. Райгородский. – Самара: Издательский дом «БАХРАХ», - 1998 – 672с.
3. Прикладная юридическая психология / Под ред. проф. А. М. Столяренко. – М., 2001, с.575.
4. Самоукина Н.В. Психология профессиональной деятельности. 2-изд. – СПб.: Питер, 2004. – 224с.: ил. – (Серия «Учебное пособие»).